

полно изучены, не показано их место в народно-инструментальной культуре. Инструменты вызывают значительный интерес своей оригинальностью в звукоизвлечении, особой спецификой национально-тембрового колорита. Во многих научных и теоретических работах отечественных исследователей приводятся сведения о конструкции, способах изготовления, функциях многих народных инструментов, бытовавших в разные периоды на территории Беларуси, региональных исполнительских школах, звукоидеале, репертуаре и формах бытования народной традиции (работы Н. Привалова, И. Назиной, А. Капилова, А. Скоробагатченко, Г. Мишурова и др.).

Вхождение народных инструментов в культуру новейшего времени сопровождается многими необратимыми изменениями. Складывался иной, нежели в устной традиции, инструментарий, происходит вынужденная модификация аутентичных инструментов, результатом которой нередко является изменение их тембровых характеристик, а вслед за этим формирование в общественном сознании новых представлений об идеале и национальной характерности их звучания. Накопленный и осмысленный фактологический материал дает возможность восстановить культурно-исторические контексты, динамику и многовекторность распространения традиционного инструментария в современной практике Беларуси и направить научные изыскания в область изучения традиционного белорусского музыкального инструментария и народно-инструментальной исполнительской школы.

Список литературы:

1. Бабич, Т. Н. Научно-творческая лаборатория «Белорусские народные музыкальные инструменты»: прошлое и настоящее / Т. Н. Бабич // Веснік Беларус. дзярж. ун-та культуры і мастацтваў. – 2015. – № 1(23). – С. 77 – 84.
2. Вахтомаў, Г. В. Традыцыйная культура як фактар устойлівага развіцця ўсходнеславянскай супольнасці / Г. В. Вахтомаў // Весці НАН Беларусі. Сер. гуманітар. навук. – 2004. – № 4. – С. 85 – 87.
3. Лурье, С. В. Метаморфозы традиционного сознания. Опыт разработки теоретических основ этнопсихологии и их применения к анализу исторического и этнографического материала / С. В. Лурье. – СПб.: Тип. им. Котлякова, 1994. – 184 с.
4. Саликов, А. Э. Проблема сохранения самобытности национальной культуры Беларуси в эпоху глобализации / А. Э. Саликов // Вестник молодеж. науч. об-ва. – 2005. – № 2(23). – С. 71 – 73.
5. Чистов, К. В. Народные традиции и фольклор: очерки теории / К. В. Чистов. – Л.: Наука, 1986. – 304 с.

Jānis Purinš

TAUTAS MŪZIKAS PIELIETOJUMS LATVIEŠU KOMPONISTU DAIĻRADĒ (ar pūtēju orķestru mūzikas piemēriem)

Izvēloties tēmu «Tautas mūzikas pielietojums latviešu komponistu daiļradē», bija vēlme plašāk iepazīties ar tautas mūzikas nozīmi Latvijas pūtēju orķestru repertuāra attīstībā un bagātināšanā sākot ar 20. gs pirmo pusi. Iepazīstoties ar daudzām partitūrām, kuras šobrīd nav mūsdienu pūtēju orķestru repertuārā un nav atskaņotas pēdējos gados, jāatzīst, ka, lai arī tās ir rakstītas pirms daudziem gadiem, tajās ir nabadzīgākas instrumentācijas un citi izteiksmes līdzekļi, nacionālais kolorīts tajās ir sasniegts un saglabājies arī mūsdienu partitūras lasījumā. Latviešu tautas mūzikas īpatsvars mūsdienu pūtēju orķestru repertuārā ir ļoti nozīmīgs ne tikai, kā nodeva, bet, arī kā paties repertuāra papildinājums.

Janis Purinsh

TRADITIONAL MUSIC IN LATVIAN COMPOSERS' WORKS (illustrated with examples of wind music)

By choosing the theme «Traditional music in Latvian composers' works», I intended to introduce the significant role of the traditional music in the repertoire of Wind orchestra starting from the first half of the 20th century.

After getting acquainted with many scores that are not included in today's Wind orchestra repertoire and have not been performed recently, I conclude, that despite being written many years ago, poorer instrumentation and other means of expression, the national identity is still preserved and expressed in today's interpretation.

The presence of the traditional music in contemporary wind orchestra repertoire is very important not only as a duty towards heritage but also as a true contribution to the repertoire.

«...*Kas var dziesmas izdziedāt, /Kas valodas izrunāt? /Kas var zvaigznes izskaitīt, /Jūras zvīrgzdu izlasīt?*» («...*Кто может все песни перенять, /Кто все речи переговоров? /Кто может звезды сосчитать, /Морской песок перебрать?*»?)

Mūzikai Latvijā ir nozīmīga loma – simtiem koru, deju kolektīvu un orķestru, daudzi pasaulē atzīti vokālisti un instrumentālisti, neskaitāmas popmūzikas un citu mūzikas virzienu grupas. Latvijā ik gadu notiek vērienīgi klasiskās un mūsdienu mūzikas festivāli, kas piesaista gan vietējos, gan ārvalstu mūzikas pazinējus, viesojas Eiropas un pasaules mēroga mūziķi, rīkojot koncertus un meistarklases. Latviešu tautas mūzikas pamatā ir latviešu mutvārdu folklorā, īpaši tautasdziesmas, kas ir melodiskas, skaitāmas un dziedāmas četrindes. Tās agrāk tikušas nodotas no paaudzes paaudzē. Mūsdienās Latviešu tautasdziesmas jeb dainas ir iekļautas UNESCO Cilvēces mutvārdu un nemateriālā mantojuma saglabāšanās programmā. Tautasdziesmu kopskaits šobrīd sasniedz 2.8 miljonus, kas ietver arī desmitiem tūkstošu melodiju. 1873. gadā notika pirmie Vispārējie latviešu dziesmu svētki, kuri vēl joprojām notiek reizi piecos gados un ir balstīti uz latviešu tautas mūziku un simboliski pauž latviešu vienotības ideju. Latviešu nacionālo komponistu skolas izveidošanas ievada tautasdziesmu vākšanas un aranžēšanas darbs, kura viens no redzamākajiem pārstāvjiem ir Vācijā izglītojis ilggadīgais Vidzemes Skolotāju semināra vadītājs Jānis Cimze (1814 – 1881). Viņš aranžēja ap 300 tautasdziesmu koriem, ko līdzās vācu laicīgām kordziesmām izdeva 8 burtnīcās (1872 – 1884). Šis krājums vairākus gadus desmitus lielā mērā noteica Latvijas koru latvisko repertuāru un dažu pirmo nacionāla mēroga dziesmu svētku (1873, 1880, 1888) programmu latvisko daļu. Komponisti savāko materiālu izmantoja kā pamatu jaunu skaņdarbu radīšanai.

Plašs darba lauks bija latviešu klasiskās mūzikas pamatlicējiem Jurjānu Andrejam un Jāzepam Vītolam, kuri izglītību bija ieguvuši Pēterburgas konservatorijā 1880. gados. Abiem minētajiem ir būtiska ietekme uz latviešu instrumentālās mūzikas attīstību, radot skaņdarbus orķestriem (simfonijas, svītas, kantātes, tēlojumus, u.c.) t.sk., arī uz pūtēju orķestru kustības izveidošanu, īpaši Jāzepam Vītolam, radot vienus no pirmajiem latviešu komponistu oriģinālskaņdarbiem: Sēru maršs un Polonēze. Andreja Jurjāna un viņa brāļu veidotais mežragu kvartets un tā darbība bija ļoti būtiska tieši pūšaminstrumentu spēles prasmes attīstībā un popularizēšanā. 1919. gadā izveidotajā Latvijas Konservatorijā (LK) viena no pirmajām nodaļām bija pūšaminstrumentu nodaļa. Tas kopumā atstāja labvēlīgu ietekmi uz pūšaminstrumentu spēles attīstību un popularizāciju, arī orķestru izveidošanu. To visu summējot, jāsaka, ka Latvijas pūtēju orķestru kustībai ir salīdzinoši nesena pagātne.

Liela nozīme nacionāla pūtēju orķestru repertuāra attīstībā bija VI Vispārējiem latviešu Dziesmu un Mūzikas svētkiem (1926), kuriem gatavojoties Latvijas Konservatorijas rektors profesors Jāzeps Vītols kopā ar domubiedriem Alfrēdu Kalniņu, Jāni Mediņu, Emīlu Melngaili, Jāni Zālīti nodibināja «Skaņražu kopu», kas organizēja radošo darbu konkursu, tādējādi aktivizējot gaidāmajiem svētkiem lielu ieinteresēto autoru pulku. Rezultāti bija iepriecinoši. Apvienotajā kara orķestru koncertā Esplanādē dziesmu svētku ietvaros notika astoņu Jāzepa Vītola, Jāņa Mediņa un Emīla Melngaila skaņdarbu pirmatskaņojumi.

Tomēr 20. gs. sākumā pūtēju orķestru ikdienas repertuārā galvenokārt bija ārzemju komponistu skaņdarbi. Kā populārākie jāmin vācu marši «Jēgermaršs», K. Teikes «Vecie draugi», R. Vāgnera, Dž. Verdi operu popūriji, senie krievu marši «Baterejas izbraukšana uz pozīcijām», «Varjags», «Ruslāns un Ludmila», «Tāļajos Austrumos», «Vīborgas maršs», valši «Amūras viļņi», «Mandžūrijas stepē», «Donavas viļņi» un citi. 20. gs. otrajā pusē orķestru repertuāru papildināja jauni komponistu vārdi – Jānis Ozoliņš, Mendelis Bašs, Gunārs Ordellovskis, Jānis Ivanovs un Jānis Palkavnieks. Viņu jaundarbi iekļāvās orķestru repertuārā atskaņošanai gan uz koncertu skatuves, gan pilsētu parkos un skvēros.

Kuru latviešu komponistu skaņdarbi ir būtiski ietekmējuši pūtēju orķestru repertuāra attīstību, balstīti uz tautas mūzikas? Kā viens no ražīgākajiem un daudzpusīgākajiem ir jāmin **Gunārs Ordellovskis** (1927 – 1990) – diriģents, trombonists, komponists, profesionālā pūtēju orķestra «Rīga» dibinātājs (1972) un mākslinieciskais vadītājs (līdz 1990. gadam), Rīgas Operetes teātra diriģents (1963 – 1968), deju ansambļu «Sakta», «Daile» muzikālais vadītājs, Latvijas Radio «Lauku kapellas» vadītājs. Viņa kompozīciju skaitā ir ap vairāki desmiti maršu, svītas, instrumentālie koncerti, tautas mūzikas aranžējumi, operete «Peldētāja Zuzanna» (1968), mūzikls «Ceturtais skriemelis» (1971), skaņdarbi pūtēju orķestrim, mūzika lugām, instrumentālā un vokālā kamermūzika, tautasdziesmas apdares. Kopējais Gunāra Ordellovska skaņdarbu sarakstā ir vairāk nekā 700 nosaukumu. Lielākā daļa skaņdarbu pamatā ir tautas dziesmas vai tautas deju melodijas, aranžētas dažādiem instrumentālajiem sastāviem – lauku kapellai, pūtēju kvintetam, tautas instrumentu orķestrim, pūtēju orķestrim. Gunāra Ordellovska daiļradē atrodamas precīzas tautas mūzikas apdares: svīta *Divas latviešu tautas dejas* (Sievu solis, Vīru solis), *Viļksim košu zelta jostu, Zeme, rība, tautas jāja, Trīs gadiņu stali cirtu, Tautiska svīta, Tautas kadriļa, Trīs Malienas soļi, Andžiņš*, u.c., Tautas melodija *Cel mani pār' par Daugavu* izmantota maršā *Jelgava* [1]. Gunāra Ordellovska rakstītā mūzika pūtēju orķestrim izceļas ar bagātīgām instrumentācijām, autors prasmīgi izmanto instrumentu diapazonus un tembrālās nokrāsas. **Alvils Altmanis** (1950) ir otrs latviešu komponists, kurš bagātīgi izmantojis tautas mūziku pūtēju orķestru repertuārā. Svīta *Trīs latviešu tautas dziesmas* (2012), *Trīs latviešu tautas dziesmu apdares* (1996), *Tautisks motīvs* (1997), Poēma *Zemgale* (2002). Komponists savos darbos ne tikai imitē latviešu tautas mūzikas intonācijas, bet, tiešā mērā citē tās – tā tas ir viņā trīsdaļīgajā svītā *Trīs latviešu tautas dziesmas*: pirmā daļa *Seši mazi bundzenieki*, otrā daļa *Kar, māmiņa, šūpulīti*, trešā daļa *Cīruli, cīruli*. **Pēteris Butāns** (1942) ir rakstījis mūziku gandrīz visiem žanriem: korim, simfoniskajam orķestrim, dažādiem kamermūzikas sastāviem, kā arī pūtēju orķestrim. Viens no pirmajiem skaņdarbiem Latgales dziesmas ir

uzrakstīts 1988. gadā, izmantojot sev dzimtās Latvijas novada Latgale tautas dziesmu tēmas. Savukārt mūsdienīgiem ritmiem piesātinātais skaņdarbs *Līgodama upe nesa* (2007) iever ļoti liriskas, melodiskas tāda paša nosaukuma latviešu tautas dziesmas tēmu. **Līga Celma – Kursiete** (1978) pūtēju orķestra miniatūrā *Vidzemē, Vidzemē, kundziņi mans* (2006) izmantojusi populāru tautas dziesmu *Kur ta tu nu bija, āzīti manu*. **Vilnis Šmīdbergs** (1944) Koncertmaršs «Es uzkāpu kalnā» (1997). **Anitra Tumševica** (1971) komponējusi divus skaņdarbus pūtēju orķestrim, kuros izmantojusi latviešu tautas mūziku. 2008. gadā komponētais skaņdarbs *Latviešu tautas dziesmas apdare Jūra krāca, jūra šņāca* tika iekļauts arī 2009.gada Latvijas pūtēju orķestru konkursa obligāto skaņdarbu sarakstā visvieglākajai orķestru kategorijai. Otrs komponistes skaņdarbs, kura pamatā autore izmantojusi tautas mūziku, ir fantāzija Lībiešu dziesmas (2009). Lībieši ir Baltijas somu tauta Latvijas teritorijā, kas runā somugru grupas valodā. **Andris Vecumnieks** (1964) latgaliešu tautasdziesmas apdare *Sazīdieja gaiļapīši* (2003). **Evija Vecumniece** (1987) Diždancis (2010). **Rihards Zaļupe** (1983) Fantāzija par latviešu tautas dziesmu *Rikšiem bērīti es palaidu* (2010). **Alfrēds Tučs** (1927) Svīta Dejas prieks (1971, Dancis, Liriska deja, Rotaļa), Sešas latviešu tautas dziesmas (1972), latviešu tautasdeja Ritenītis (1983). **Juris Karlsons** (1948) Zosēnu klabdancis (2010), Zvejnieku ziņģe (2006), Apvedceļš (2002).

Kāpēc latviešu komponisti tik daudz izmanto latviešu tautas mūziku savos darbos pūtēju orķestrim? *Tautas mūzikā ir skaidra forma, kas izriet no tautas mūzikas, tautas dziesmas formas. Visbiežāk sastopamas astoņtaktu melodijas, samērā maz četrtaktu, piektaktu, seštaktu un septiņtaktu melodijas. To forma – periods ar puskladenci vidū. Tautas melodijas ir diapazons ir sākot no sekundas un tercās apjoma. Tās ir samērā vienmuļas, bez manāmām kulminācijām. Jo plašāks ir melodijas apjoms, jo kustīgāka, vijīgāka, izteiksmīgāka tā kļūst. Pēc katra lielāka lēciena parasti seko pretkustība melodijā. Tautasdziesmu melodijās, tāpat, kā oriģinālmūzikā, sastopami dažādi melodijas attīstības paņēmieni: summēšana, variēšana un sekvencēšana. Kā summēšana, tā sekvencēšana nereti savijas ar variēšanu. Variēšana tautasdziesmu melodijās parādās gan intervālos, gan ritmikā [6].*

Kā tas ietekmē Latvijas pūtēju orķestra repertuāra attīstību, komponistu ieinteresētību rakstīt šim žanram? Latvieši mīl tautas dziesmu, ļoti daudzas tautas dziesmas un melodijas zin no galvas, tās atpazīst. Šī tautas mīlestība uz tautas mūziku gandrīz vienmēr garantē panākumus arī komponistu radošajā procesā. Latvijas pūtēju orķestru nozīmīga radošā darbība ir koncerti dažādos pilsētvides pasākumos ar lielām tautas masām – pilsētas svētki, festivāli. Tajos klausītāji vēlas dzirdēt sev atpazīstamas melodijas, t. sk. arī tautas mūzikas apdares un aranžējumus. Lielākā daļa iepriekš minēto skaņdarbu, kuri rakstīti pūtēju orķestrim ir spoži, bagātīgām instrumentācijām, balstīti uz priecīgām, aktīvām un tehniski virtuozām melodijām. Tādi ir dažādu latviešu tautas polku aranžējumi (*Diždancis, Līgodama upe nesa, Zosēnu klabdancis, Gunāra Ordellovskas polkas*).

Izvēloties rakstīt skaņdarbu, kura pamatā ir tautas mūzika ar savu tēmas struktūru, arī komponists šo struktūru tieši vai arī netieši pārņem savā jaundarbā. Šī tautas mūzikas struktūra nonāk līdz klausītājam, saglabājot psiholoģiski vieglāku pieejamību un saprotamību dažādām klausītāju masām. To pašu var attiecināt arī uz citiem mūzikas izteiksmes līdzekļiem: dinamiku, tempu un harmoniju.

Ilustrācija skaits 1 – Skaņas mūzikas balstīti uz folkloru

Latviešu komponistu ieguldījums pūtēju orķestru repertuārā ir sācies ar nozīmīgu Gunāra Ordellovskas ieguldījumu, un, turpinās līdz šim brīdim (il. 1). Kopumā, pēdējos 25 gados Latvijas Nacionālais kultūras centrs ir pasūtījis gandrīz 100 skaņdarbus republikas pūtēju orķestru vajadzībām, no kuriem vismaz 70 % darbu muzikālais materiāls ir balstīts uz tautas mūzikas melodijām. Latviešu komponiste Selga Mence intervijā laikrakstam Diena saka: «*Es esmu lepna, ka esmu latviešu komponiste, jo mums pieder neizmērojama bagātība – latviešu tautasdziesmas, kuru melodiskās intonācijas un saturiskā tēlainība ir neizmējams avots skaņdarbiem visdažādākajās kompozīcijas tehnikās*» [5].

Izmantotā literatūra:

1. Beitāne, A. Vēlīnās izcelsmes vokālā daudzbalssība latviešu tradicionālajā mūzikā / A.Beitāne. – Rīga: Latvijas Universitātes Literatūras, folkloras un mākslas institūts, 2009. – 365 s.
2. Bērziņa, V. Tautasdziesmas gājums / V.Bērziņa. – Rīga: Zvaigzne,1989. – 160 s.
3. Borovskis, V. Padomju Latvijas Tautas pūtēju orķestri. – Rīga: E. Melgaiļa TMC, 1983. – 260 s.
4. Grāvītis, O. Latvju pūtējmūzikas lielais šķelms / O.Grāvītis. – Rīga: Preses nams, 1997. – 340 s.
5. Lūsiņa, I. Komponistes kods / I.Lūsiņa // Diena. – 2006. – Nr. 3. – S. 4.
6. Tomsons, T. Par latviešu tautas dziesmu / T.Tomsons. – Rīga: Liesma, 1983. – 265 s.